

Galdırım M.M.
080733

16937 PALAZZO, Chiara. The Venetian news network in the early sixteenth century: the battle of Chaldiran. *News networks in early modern Europe*. Ed. Joad Raymond, Noah Moxham. Leiden: Brill, 2016, (Library of the Written Word, 47), (The Handpress World, 35), pp. 849-869.

01 Ocak 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Galdiran Savaşı

030739

Iranian Studies, 2017

Vol. 50, No. 1, 79–105, <http://dx.doi.org/10.1080/00210862.2016.1159504>

Barry Wood

The Battle of Chālderān: Official History and Popular Memory

This article examines some manuscripts of the so-called “Anonymous Histories of Shah Esmā’il” with a view to answering the question: How did people in post-1514 Iran remember the Battle of Chālderān? After a brief examination of these manuscripts, the article focuses on three moments of the battle—the Safavid council of war, Esmā’il’s clash with Malquch-oghli, and the Ottoman cannonade—to explore the ways in which popular memory embellished and altered the events we know from the official histories. Such changes reveal that the loss at Chālderān may have marked the end of Shah Esmā’il’s aura of invincibility, but not of his larger-than-life image in the minds of his countrymen.

Keywords: Safavids; Shah Esmā’il I; Chālderān; Historiography; Popular Literature

The Battle of Chālderān

The Battle of Chālderān in August 1514 was a turning point in the history of the Safavid dynasty.¹ Coming at the climax of years of escalating tension between the Safavids and the Ottomans, particularly after the accession of Sultan Selim I to the throne in 1512, it was a complete and utter rout that meant the permanent loss of Anatolia to the Ottomans. It also spelled the end of Shah Esmā’il’s unbroken series of victories over his enemies, and therewith the end of his aura of invincibility in the eyes of his Qezelbāsh devotees.² After Chālderān, Esmā’il never again led his men in battle, although he lived for ten more years.

The general outline of the battle itself, as reconstructed from the historical sources, may be summarized as follows.³ Determined to quash the meddling power to his east, the Ottoman Sultan Selim I led a vast army, including Janissaries and cannons, out of Istanbul and all the way across Anatolia in the height of the summer of 1514. This army was met by the Safavid forces at the plain of Chālderān, near Khoy, on 23 August. During his pre-battle council of war, it was suggested to Shah Esmā’il that he launch his attack immediately, before the Ottomans could take the time to set up their ranks and especially their lines of cannon. The shah, it is said, scoffed at this advice. The result of this cavalier attitude was a crushing defeat. Outnumbered from the beginning, the Safavids were decimated by the

Barry Wood teaches Persian and Arabic at Boğaziçi University in Istanbul.

© 2016 The International Society for Iranian Studies

Routledge
Taylor & Francis Group

D4085

03 Ağustos 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Selim (I)
Çaldıran

SELİM I, Sultan of the Turks. Schreiben an Prinzen Sülejmān, enthaltend die Nachricht des Sieges bei Tschaldıran; mit des Prinzen Antwort herausgegeben und übersetzt von M. Wickerhauser. Türkische Chrestomathie, pp. 252-255.

01 TEMMUZ 1992

"ÇALDIRAN SAVAŞI"

26 AGUSTOS 1991

ilim dalı: TTM

30733

made: Çaldıran Savaşı

- A. Br. : c. 8, s. 297
- B. L. : c. 10, s. 2547-2548
- F. A. : c. , s.
- M. L. : c. 10, s. 125
- T. A. : c. 11, s. 336-338

Holt, Lambton, Lewis, "The Cambridge...", C. 1A, s. 315 ve devamı

1041 RAHIMLOU, Youssef. La contradiction inter-Qizilbache et défaite de Tchaldıran (920/1514). *Journal of Azerbaijani Studies*, 11 (1998) pp.71-81

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

08 MAYIS 2001

27 HAZ 2010

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

2128 SAVORY, Roger M. Tâjilü Khânım: was she captured by the Ottomans at the Battle of Châldırân, or not? *Irano-Turkic cultural contacts in the 11th-17th centuries*. Ed. Éva M. Jeremiás. Piliscsaba: Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, 2004, (Acta et Studia, 1), pp.217-232. [1514 CE.]

Çaldıran Savaşı (1514)

127 AGUSTOS 1000

Biravnne
L. 4. Persia
IV. 23.24, 75-78

MADDE SONRA

891.59

3543 GALLETI, Mirella. The battle of Çaldıran represented in a painting in Sicily. *Osmanlılar ve Avrupa: seyahat ve karşılaşma ve etkileşim: erken klasik dönemden XVIII. yüzyıl sonuna kadar: The Ottomans and Europe: travel, encounter and interaction: from the early classical period until the end of the 18th century*. Ed. Seyfî Kenan. Istanbul: ISAM, 2010, pp.543-562. [Ottoman victory over the Safavids in 1514. Canvas in Mirto Palace, Palermo.]

27 HAZ 2010

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

2122 RÖMER, Claudia. Die totale Sonnenfinsternis vom 20. August 1514 - dunkle Vorbedeutung für die Schlacht von Çaldıran. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 97 (2007) pp.443-452.

Çaldıran Savaşı

3455

GALLETI, Mirella. La bataille de Çaldırân dans un tableau du XVIe siècle. *Studia Iranica*, 36 i (2007) pp.64-86. (A large painting of the Çaldırân battle is exhibited in Mirto Palace in Sicily.) [Battle between Sultan Selim I and Shah Ismâ'il I. With abstracts in French and English.]

29 HAZ 2010

MAYIS 2008
SONRA GELEN DOKÜMAN 30 MART 2008

ÇALDIRAN SAVAŞI

92-961186

Şarrâf, Mahmûd Hasan.
(Ma'rakat Zâldârân, 920 H/1514 M)
معاركة چالديران، ۹۲۰ هـ/۱۵۱۴ م
اولى صفحات الصراع: المقاتل الفارسى
الاسباب والنتائج / تاليف محمود حسن
عبد العزيز الشراف، -- القاهرة: مكتبة
النهضة المصرية، [1991]

151 p. ; 24 cm.
Includes bibliographical references (p. 141-149).
ISBN 977-00-2745-5 : £E5.00
Egy-Post 1800-Hist. & Pol.

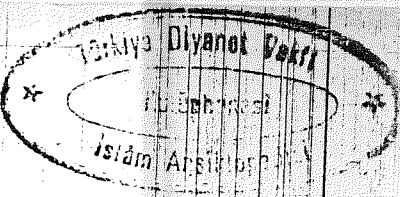
2564

SAVORY, Roger M. Tâjilü Khânım: was she captured by the Ottomans at the Battle of Châldırân, or not? *Irano-Turkic cultural contacts in the 11th-17th centuries*. Ed. Éva M. Jeremiás. Piliscsaba: Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, 2004, (Acta et Studia, 1), pp.217-232. [1514 CE.]

Çaldıran Savaşı

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

21 TEMMUZ 1996

AKBAR

The Architect of the Mughal Empire

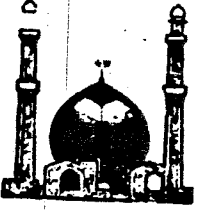
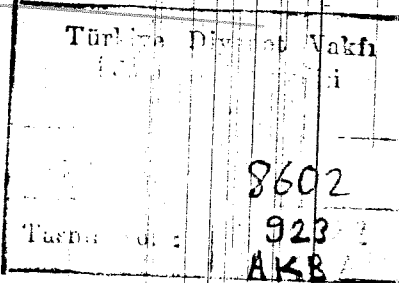
*

Ishtiaq Husain Qureshi

O.P. isin
terach
Nabi

Chaldiran Muharabesi

120

IDARAH-I-ADABIYAT-I-DELLI

2009 QASIMJAN STREET
DELHI-110006 (INDIA)

AKBAR

120

Besides within the Ottoman Empire itself, there was a large Shi'ah population consisting of Turkomans who generally resided in eastern Anatolia. It was strongly in sympathy with the Safawids. Shāh Ismā'il had tried to provoke rebellion against Şultan Selim I. Therefore, he decided to invade Iran.³ On 23 August 1514 was fought the famous Battle of Chaldiran in which Shāh Ismā'il suffered a crushing defeat. It is interesting to note here that Bābur adopted the same kind of strategy at the Battles of Panipat and Kanwāhā against Sultan Ibrāhīm Lodī and Rānā Sāngā respectively. The Ottomans had stationed their musketeers behind a barrier of gun carriages which had been linked with chains. The Battle of Chaldiran totally destroyed Shāh Ismā'il's morale and also considerably weakened his hold upon his fanatically loyal Qizilbāsh followers, who had obeyed him implicitly, because they had superstitiously held him to be the physical manifestation of God Himself and, therefore, absolutely invincible. He died a broken man on 23 May 1524, unable to impose his authority as effectively upon the Qizilbāsh tribes as before and witnessing distressing manifestations of conflicts and stresses within the polity.⁴

Shāh Ismā'il was succeeded by his ten years old son, Ṭahmāsp, who gradually developed confidence as well as diplomatic ability. Between 1533 and 1548, the Ottoman Sultan Suleyman the Magnificent invaded Azarbaijan no less than four times. Hitherto Tabriz had been the capital which was occupied on several occasions and Ṭahmāsp sought safety in removing his capital to Qazwīn. The Ottomans also entered Baghdad in 1534. Ṭahmāsp did lose some territory to the Ottomans, who however, were not able to overwhelm him. The reason was that the Ottoman line of supply was too long and the Kurds, in particular, took advantage of this. They cut off stragglers and raided baggage trains. Ultimately Ṭahmāsp was able to negotiate the treaty of Amasya in 1555 which secured him peace with the Ottomans for thirty years.⁵

³ *Ibid.*, pp. 315, 316.
⁴ *Ibid.*, pp. 401 ff.
⁵ *Ibid.*, pp. 333, 405.

RELATIONS WITH OTHER POWERS

121

Ṭahmāsp died in 1576. Between 1578 and 1590 the Ottomans conquered extensive territories including Georgia, Shirwān and Dāghistān. The Persian counter-attack was successfully repulsed by Özdemirolghlu Osman Pasha. Five years later the Ottomans captured Tabriz and Maraghah; and Ganjah and Qarābāgh fell to them in 1588. In 1586 the Turks conquered the Persian Iraq. 'Abd-u'llah Khān Uzbek, as has been mentioned earlier, invaded Khurasan and conquered Herat on 17 March, 1588.⁶ The new Shāh of Iran, 'Abbās I who had ascended the throne in 1587 sued for peace. The conquered territories remained with the Ottomans, Shāh 'Abbās promised that the Sunnis would not be persecuted in Iran, and his brother Ḥaidar Mirzā was sent to Istanbul. Shāh 'Abbās mounted his counter offensive in 1603 and continued fighting the Uzbeks until 1618. During this period, the Uzbeks, who had lost their great leader 'Abd-ullah Khān Uzbek, were defeated. Shāh 'Abbās also recaptured Tabriz in 1603.⁷ Two years later an Ottoman force was repulsed. These hostilities resulted in Shāh 'Abbās seeking an alliance with the Habsburgs of Austria and with Spain, who were traditionally the enemies of the Turks. He also tried to re-route through Moscow and the Indian Ocean the silk trade of his country. The latter led him to negotiate with England a deal by which the silk goods of Iran would be sold to it.⁸ Thus Turkey was deprived of the silk trade which formerly had brought her considerable revenue. The relations between the Turks and the Iranis, after Akbar's death, are not relevant to this book.

The Seljuks had enriched Anatolia by making the trade routes between the Muslim countries and Europe safe. It was this prosperity of Anatolia that was almost destroyed by Iran, enriching Western carriers of trade by the sea. The Seljuk sultans also had the foresight to use their military power to protect

⁶ *Ibid.*, p. 415.
⁷ *Ibid.*, p. 417.
⁸ *Ibid.*, p. 339.

Galdiron Javari

لا ينعصر إبداعه في نطاق الشعر
فحسب بل امتد إلى الرسائل
واليوميات، فقد نشر بالأردنية مجموعة

كبيرة من رسائله الأدبية تحت عنوان
«العود الهندي» The Hindi Lute
(١٨٦٨)، تبعها مجموعة ثانية في

العام التالي بعنوان «الأردنية الراقية»
The Sublime Urdu

نبيل الحفار

مراجع للاستزادة:

- A. BAUSANI, The Position of Ghalib in the History of Urdu and Indo - Persian Poetry (in Der Islam 34, 1959).

- A. SCHIMMEL, A Dance of Sparks. Studies in Ghalib's Imagery (New Delhi 1979).

■ غالديران (معركة -)

غالديران سهل في شمال غربي
أذربيجان الفارسية، وهو الجزء المكوّن
للحد الغربي الحالي للحدود التركية.
وقعت فيه معركة بين العثمانيين
والصفويين في رجب ٩٢٠هـ/ آب ١٥١٤م
وانتهت بنصر حاسم للعثمانيين.

كان الشاه إسماعيل الصفوي [ر]
(١٥٠٠-١٥٢٤م) قد استولى على فارس
كلها ومازندران وجرجان ويزد ولورستان
والعراق وخراسان وديار بكر عام ٩١٤هـ/
١٥٠٨م، وضم شروان وتبريز وأذربيجان،
وأرسل قواده لاحتلال بغداد بعدها
بسنتين، وامتد سلطانه من جيحون
حتى خليج البصرة، ومن أفغانستان
إلى الفرات، وكان يساعد الأمير
العثماني أحمد، ابن السلطان بايزيد
الثاني وحرّضه على أبيه أولاً ثم على
أخيه السلطان سليم الأول، وأجار
السلطان مراد - ابن أخي السلطان
سليم - المتمرد، وتفاوض مع قانصوه
الغوري ملك مصر وتحالفاً للتعاون في
الوقوف في وجه النفوذ العثماني،
واستمال الشاه كثيراً من العشائر
والقبائل التركمانية التي تسكن في
الأناضول بغية ضمها تحت لوائه
معتمداً في ذلك على نشر المذهب
الاثني عشري الشيعي الذي أدخله إلى
بلاد العجم؛ مستغلاً رذّ نسبه إلى
الإمام موسى الكاظم لكسب الولاء
لنفسه، ومما سهل عليه الأمر انتشار
الطريقة البكداشية (البكتاشية) [ر]

التي تقول بعصمة الأئمة وتؤمن
بالتثليث الإلهي (الله، محمد، علي)
في صفوف الانكشارية؛ إذ كان العارف
بالله بكداش - الذي عاش في القرن
السابع الهجري/ الثالث عشر ميلادي
قبل أن تكتسب الطريقة الصبغة
الشيعية - مفتياً للإنكشارية، وألبس
الشاه أتباعه العمائم الحمراء
لتمييزهم سياسياً ودينياً بوصفهم
معارضة داخل الأراضي العثمانية
وأطلق عليهم اسم (القرزلباشي).

أصبح الشاه يشكل بدولته البديل
السياسي للسلطة العثمانية على
القبائل الرحل في الأناضول التي
تعاني مركزية السلطة العثمانية، وأخذ
يبث دعوته في أراضي السلطنة مما
شكل تهديداً لا يمكن التغاضي عنه مما
أدى إلى مناوشات دائمة لم تنقطع بين
الطرفين.

وما إن وطّد السلطان سليم أركان
حكمه بإقصاء إخوته عن العرش حتى
عقد في مدينة أدرنة مجلساً جمع إليه
وزراءه ومستشاريه وأقروا إعلان الحرب
على الشاه الصفوي مع بعض
التحفظات حول مواقف الانكشارية
المتوقعة من هذه الحرب، فهاذن سليم
الأول البندقية والمجر ومصر ثم ترك
ابنه سليمان على القسطنطينية وخرج
قاصداً تبريز عاصمة الشاه لقتاله
في ٩٢٠هـ/ آذار ١٥١٤م، فبدأ الشاه
بالتراجع التكتيكي لإنهاك عسكر

السلطان واستدراجه وقام بإتلاف
الأراضي والطرق في وجه الإنكشارية
واستنجد بمحمد خان حاكم ديار بكر
قبل وصول السلطان إلى تبريز، وفي
أثناء مسيره تبادل رسائل الاستفزاز مع
خصمه ليستدرجه في التوغّل بالمسير،
مما دعا فصائل الإنكشارية إلى التذمر
والامتناع فأطفأ السلطان جذوتهم
وقتل أحد أمرائهم، إلا أنهم عادوا إلى
ذلك فأطلقوا بنادقهم نحو الخيمة
السلطانية، فخرج إليهم، وخطب فيهم
أن من أراد لقاء الأعداء فليتبعتني، وإن
رجعتم جميعاً قاتلت وحدي، فاستحث
بذلك همتهم وتابعوا زحفهم، والتقى
الجيشان في سهل غالديران، وجعل
السلطان على الميمنة سنان باشا (أمير
عسكر الأناضول) وعلى الميسرة حسين
باشا (أمير عسكر روملي) وكان
السلطان ووزراؤه في قلب الجيش،
وجعلت المدافع خلف الجيوش، ووضعوا
أمامهم عربات النقل والجمال
لإخفائها، ويذكر أن عدد الجيشين كان
متكافئاً نحو (١٤٠٠٠) مقاتل، وكان
الجيش الإيراني (جيش الصفويين)
مؤلفاً من الخيالة ومنهم فرق تلبس
الزرد وفرق من الفدائية، أما الأعيان
والمشايخ والأمراء فكانوا في قلب
الجيش.

هاجم الشاه عسكر الروملي وهاجم
باقي الجيش ميمنة العثمانيين الذين
صدوهم بالمدفعية، ثم عملوا فيهم

030739

ÇALDIRAN SAVAŐI

-
- 1 YALÇIN BÜYÜKYILDIRIM, Çaldıran SavaŐı ve Anadolu Alevileri üzerindeki etkileri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2012

longer exists, although MS 5547 in the Yusuf Ağa library, Konya, contains passages said to be copied from it.

BIBLIOGRAPHY

Aflākī, Shams al-Dīn Aḥmad, *Manāqib al-ʿarīfīn*, ed. Tahsin Yazıcı, 2 vols. (Ankara 1959, repr. 1976); Furūzānfar, Badīʿ al-Zamān, *Risāla dar taḥqīq-i aḥwāl wa zindagānī-yi Mawlānā Jalāl al-Dīn Muḥammad* (Tehran, 1315 Sh./1936); Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mawlānā Jalāl al-Dīn*, tr. Tawfiq Hāshim-pūr Subḥānī (Tehran, 1375 Sh./1976); idem, *Mevlānā'dan sonra Mevlevîlik* (Istanbul, 1953); idem, *Yunus Emre hyatı* (Istanbul, 1936); Jāmī, 'Abd al-Raḥmān, *Nafahāt al-uns*, ed. Mīhdī Tawḥīdī-pūr (Tehran, 1336 Sh./1957); Köprülü, M. F., *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (Ankara, repr. 1966); Lewis, Franklin, *Rumi: Past and Present, East and West* (rev. ed., Oxford, 2008); Rūmī, Jalāl al-Dīn, *Mathnawī-yi ma'nawī*, ed., tr. and comm. R. A. Nicholson, 6 vols. (Cambridge, 1926–1940; repr. Tehran 1377 Sh./1998); idem, *Maktūbāt*, ed. Tawfiq Hāshim-pūr Subḥānī (Tehran, 1371 Sh./1992); Schimmel, Annemarie, *The Triumphal Sun* (London, 1978); Sipahsālār, Farīdūn, *Aḥwāl-i Mawlānā Jalāl al-Dīn Mawlawī*, ed. Sa'īd Nafīsī (Tehran, 1325 Sh./1946); Sulṭān Walad, Bahā' al-Dīn Muḥammad, *Walad-nāmah*, ed. Jalāl al-Dīn Humā'ī (Tehran, 1316 Sh./1937); Ṭāsh-Kubrī-zādah, Aḥmad (Taşköprüzade, Ahmed), *al-Shaqā'iq al-Nu'māniyya*, ed. Ahmet Subhī Furat (Istanbul, 1405/1985); Waley, Muhammad Isa, 'Free Once More': on the Question of Mawlānā Rūmī's Date of Birth', *Mawlana Rumi Review*, 4 (2013), pp. 167–187.

PARVANEH MOHAMMADI

TR. WITH ADDITIONS BY M. I. WALEY

Chāldirān (Çaldıran), the battle of, took place on the plain of Chāldirān on 2 Rajab 920/23 August 1514, when an Ottoman army led by Sultan Salīm (Selim) I (r. 918–926/1512–1520) confronted Iranian troops under the command of Shāh Ismā'īl I (r. 907–930/1501–1524).

The first set piece battle between the Ottoman and the Şafawid rulers, the battle of Chāldirān was, on the one hand, the result of both immediate causes and more general conditions, and on the other, it marked the beginning of a change in attitude on the part of the newly formed Şafawid state towards its Western neighbour.

The confrontation which took place at Chāldirān arose out of the confrontation between the Ottoman empire which was expanding eastwards into Eastern Anatolia and the newly established Şafawid state in Persia which drew its support and manpower largely from the Turkoman tribes of the same region. The borders between the two states were not defined and the Şafawids held power in parts of Eastern Anatolia. The background to the confrontation may be summed up thus, in the late 9th/15th century a branch of the Şafawids, originally the leaders of a Sufi order with its centre at Ardabīl in Ādharbāyjan, had established a large following among the nomadic Turkomans of Eastern Anatolia who adhered to what are described as *ghulāt* beliefs in some of the sources which are unsympathetic to them (q.v. 'Ahl-i Ḥaqq' and 'Bābā'ī Movement'). As a result these Turkoman tribesmen were largely alienated from the expressions of religion and authority espoused by the Ottomans who were Sunnis, and they regarded the young Shāh Ismā'īl as their shaykh and themselves as his *murīds*, it is usually suggested, endowing him with a divine or semi-divine status.

THE BACKGROUND TO CHĀLDIRĀN

The principal reason for the battle of Chāldirān lies in the juxtaposition of two strong powers, each seeking to expand and encroach on the territory of its neighbour as deeply as possible for its own advantage (Allouche, 20–29, 147–149; see Renouvin, 22, 113–116; Aron, 188). Prior to the establishment of the Şafawids, during the rule of Muḥammad II (Mehmed) Fātiḥ ('the Conqueror') (r. 848–850 and 855–886/1444–1446 and 1451–1481), while the Ottoman Empire was preoccupied with the conquest of the lands of the *begs* and the small states of Anatolia, the Āq-qūyūnlū tribal confederacy (q.v.) under the leadership of Ūzūn Ḥasan (r. 857–882/1453–1478) had expanded from its centre in Diyār Bakr in Eastern

Ja'farqolī Khan Bakhtārī (q.v.) to the scene with a force consisting of 500 men and four cannon. This well-disciplined force, which was joined by the garrison in Sarāb, easily routed Raḥīm Khan's ragtag army, which had been weakened by the desertion of many of its elements. By the middle of Du'l-ḥejja 1327/end of December 1909, government troops had not only recaptured Ardabīl but also taken Ahar, the Ālabānlū capital. Raḥīm Khan and his retinue were then chased all the way to the Aras river, and, in late Moḥarram 1328/early February 1910, they were forced to seek asylum in Russia (Kasrawī, pp. 107-09; Amīrkīzī, pp. 444-47, 481-84; British Parliament: Persia No. 2, p. 155).

In January 1911 Raḥīm Khan returned to Iran, "to become a further source of expense and difficulty to the constitutionalist regime" (Shuster, p. lii). But he was soon lured to Tabrīz by the leaders of the provincial *anjoman*. There, he was given a room in the Ālā Qāpū and placed under police surveillance. Later, he was incarcerated in the Ark. Finally, in the month of Ramazān 1329/September 1911, he was secretly executed during Moḥammad-'Alī Shah's unsuccessful attempt to reestablish himself in power (Kasrawī, pp. 154-55, 206-08; Malekzāda, VI, pp. 179-82). Büyūk Khan died in Arasbārān in 1313 Š./1934-35 (Bāybūrdī, p. 137).

Following the death of Raḥīm Khan, the Ālabānlūs lost most of their influence in Arasbārān, and Sām Khan Amīr-e Arṣād, the chief of the Ḥājjī-'Alīlū (q.v.) tribe, rapidly filled the power vacuum in the region.

During the reign of Rezā Shah, the tribes of Arasbārān did not suffer as much as the tribes of Fārs and Lorestān from his forced settlement policy, for most of the tribesmen were already sedentary, and their lands were comparatively fertile. Moreover, their migration routes were very short, so that a few shepherds were able to move the flocks from their summer pastures to their winter pastures, and vice versa, without attracting much attention.

Bibliography: There is a huge amount of information on the activities of Raḥīm Khan during the Constitutional Revolution in the Foreign Office files at the Public Record Office in London and in *British Parliament: Accounts and Papers* 1909, Vol. CV, Persia No. 1, and Persia No. 2: 1910, vol. CXII, Continuation of Persia No. 2: 1911, vol. CIII, Continuation of Persia No. 1: 1912-13, vol. CXXII, Persia No. 3, and Continuation of Persia No. 3. *The Times* (of London) also frequently mentioned him. The two most informative sources in Persian are Kasrawī and Amīrkīzī (with detailed index).

I. Aḥār Sīstānī, *Ilhā, ādorneshān o ṭawāyef-e 'asāyer-e Irān*, 2 vols., Tehran, 1366 Š./1987. A. Amanat, ed., *Cities and Trade. Consul Abbott on the Economy and Society of Iran, 1847-1866*, London, 1983. E. Amīrkīzī, *Qātm-e Ādarbāyjān wa Sattār Khan*, Tabrīz, 1339 Š./1960. M. Atrapet, *Rahim Khan Sardar*, Alexandropol, 1910. Bāmdād, *Rejāl I*, pp. 506-07. S. Bāybūrdī, *Tārīk-e Arasbārān*, Tehran,

1341 Š./1962, pp. 122-37. Browne, *The Persian Revolution*, pp. 141-42, 148, 256, 271, 296, 349, 441, 446. H. J. Brydges, *The Dynasty of the Kajars*, London, 1829. Ḥ. Farzād, *Enqelāb wa taḥawwol-e Ādarbāyjān dar dawra-ye Mašrūḡiyat*, Tabrīz, 1324 Š./1945. M. Moḡber-al-Saltāna Hedāyat, *Kāḡerāt o kaḡarāt*, Tehran, 1329 Š./1950, pp. 256-60. M. S. Ivanov, *Iranskaya revolyutsiya 1905-1911 godov*, Moscow, 1957. A. Kasrawī, *Tārīk-e hīdah-sāla-ye Ādarbāyjān*, Tehran, 1333 Š./1954-55. M. Malekzāda, *Tārīk-e enqelāb-e mašrūḡiyat-e Irān*, 7 vols., Tehran, n.d. A. Moore, *The Orient Express*, London, 1914, pp. 4-7. P. Oberling, "The Tribes of Qarāca Dāg," *Oriens* 17, 1964, pp. 78-88. M. L. Sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, London, 1856. W. M. Shuster, *The Strangling of Persia*, New York, 1912, pp. lii-liiii.

(PIERRE OBERLING)

ĀLDERĀN, battle of, an engagement fought near K'oy in northwestern Azerbaijan on 2 Rajab 920/23 August 1514 resulting in a decisive victory for the Ottoman forces under Sultan Salīm I (r. 918-26/1512-20) over the Safavids led by Shah Esmā'īl I (r. 907-30/1501-24).

The contemporary chroniclers tended to cite certain individual acts of provocation on the part of Esmā'īl as the cause of the Ālderān campaign. However, no single event prompted Salīm's decision to wage war. It was, in fact, the direct and inevitable result of the establishment of the Safavid state.

Salīm's predecessor, Bāyazīd II (r. 886-918/1481-1512) spent much of his reign concerned with affairs in Europe while pursuing a policy of centralization with respect to the administration of Anatolia. As the movement of the Turkman tribes became more restricted and as the burden of taxation became more onerous the central government, already culturally and linguistically divorced from its Anatolian subjects, came to be viewed as an oppressive foreign regime. Preaching of the sort practiced by Safavid propagandists had long found a receptive audience among the disaffected tribes, and as a result the expressions of discontent that occurred from time to time often took on a heterodox veneer. However, the presence of Safavid supporters at, for instance, the revolt of 905/1500 led by Moḡtafā Qaramānoḡlū must not obscure its political and economic causes.

An examination of the relations between the two powers will reveal that Safavid influence over the Anatolian population was of great concern to the Ottoman government. In an early letter Bāyazīd is chastized for preventing the pilgrimage of Qezelbāš to the Safavid shrines at Ardabīl. Shortly after, the Ottoman ruler deported several thousand Anatolian Shi'ites to the Morea. It must be noted that this policy was directed almost exclusively toward the regions bordering on the Safavid state, indicating that Bāyazīd was particularly fearful of a loss of manpower to Esmā'īl.

Relations between the two powers were aggravated

farabi

30739

10 MART 1985

چابکسر، شهر (جمعیت در ۱۳۶۵ ش ۱۰۲۴۴ نفر)، از مراکز شهری بخش مرکزی (جمعیت در ۱۳۶۸ ش ۱۶۳۴۵۴ نفر)، شهرستان رودسر استان گیلان. شهر چابکسر در ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی، ۳۶ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و در ۱۰۸ کیلومتری مشرق رشت قرار دارد. چابکسر که بخشی از ناحیه تاریخی رانکوه است و در گذشته میانده نام داشت شرقی‌ترین بخش گیلان است و حدود آن از شمال به دریای خزر، از مشرق و جنوب به تنکابن و از مغرب به رودسر می‌رسد. هوای آن در زمستان معتدل و در تابستان گرم و مرطوب است و میانگین باران سالانه آن به ۱۳۰۰ میلیمتر می‌رسد. کشاورزی، دامپروری و ماهیگیری و نوغانداری در ناحیه رواج دارد و مهمترین فرآورده‌های کشاورزی آن برنج، چای، مرکبات و توت است. در سالهای اخیر صنایع کارخانه‌ای نیز در ناحیه چابکسر رواج یافته و در روستای سرولات چندین کارخانه صنعتی بنیاد گردیده است. در ۱۳۶۳ ش چابکسر دارای آب لوله‌کشی، برق و تلفن بوده است. همچنین در این سال ۱۲ مسجد و یک کتابخانه با ۴۳۰۳ مجلد کتاب در این شهر فعالیت می‌کردند. مردم چابکسر همگی مسلمان و پیرو مذهب شیعه هستند. این مردم به زبان فارسی و گویش گیلکی سخن می‌گویند. چابکسر در گذشته از آبادیهای دهستان اویشان بخش رودسر شهرستان لاهیجان بود، اما در خرداد ۱۳۳۷ ش که رودسر از لاهیجان جدا و خود شهرستان مستقلی شد دهستان اویشان از دهستانهای بخش مرکزی شهرستان رودسر گردید.

منابع: *آمارنامه استان گیلان*، ۱۳۶۱؛ *جغرافیای کامل ایران*، ۱۰۳۴/۲؛ *دایرة المعارف سرزمین و مردم ایران*، ۱۷۲؛ *شناسنامه شهرهای کشور*، ۱۳۶۴، استان گیلان؛ *فرهنگ جغرافیایی ایران*، ج ۲، ذیل «چابکسر»؛ *ولایات دارالمرز ایران*، گیلان، ۴۲۴. حسن انوشه

چادر (تعزیه) ← خیمه

چادگان، شهر (جمعیت در ۱۳۶۵ ش ۶۰۲۲ نفر)، مرکز بخش چادگان، شهرستان فریدن استان اصفهان. بخش چادگان در ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی، ۳۲ درجه و ۴۶ دقیقه عرض شمالی در ۳۲ کیلومتری جنوب شرقی داران مرکز شهرستان فریدن و در ۱۱۱ کیلومتری مغرب اصفهان قرار دارد و

از غرب به فریدون‌شهر، از جنوب به شهرکرد، از مشرق به نجف‌آباد و از شمال به داران می‌رسد. چادگان ناحیه کوهستانی است و هوای آن در زمستان سرد و در تابستان معتدل است. آب آن از رود و چاه است و زاینده‌رود مهمترین رودی است که در آن جاری است. بخش چادگان ناحیه کشاورزی و دامداری است و مهمترین فرآورده‌های کشاورزی آن غلات، حبوب، یونجه، سیب‌زمینی و میوه‌های تابستانی است. مردم چادگان آمیزه‌ای از بختیاری، ارمنی و ترک هستند. و مگر ارامنه، دیگران از دین اسلام پیروی می‌کنند. آبادی چادگان دارای آب لوله‌کشی، برق و تلفن خودکار است. در ۱۳۶۳ ش در چادگان ۱۱ مدرسه دایر بود که رویهم رفته ۱۷۳۷ دانش‌آموز در آنها درس می‌خواندند. همچنین در این سال ۳ مسجد و یک کتابخانه با ۴۶۵۱ مجلد کتاب در این شهر فعالیت داشته‌اند.

منابع: *آمارنامه استان اصفهان*، ۱۳۶۶؛ *جغرافیای کامل ایران*، ۲۲۳/۱؛ *دایرة المعارف سرزمین و مردم ایران*، ۹۱۹؛ *شناسنامه شهرهای کشور*، ۱۳۶۴، استان اصفهان؛ *نصف جهان فی تعریف الاصفهان*، ۳۲۲، ۲۲. حسن انوشه

Goldiran Meydan

چالدران، نام جنگی که در ۲ رجب ۹۲۰ ق/۲۳ اوت ۱۵۱۴ م میان شاه اسماعیل یکم نخستین شاه شیعی سراسر ایران و سلطان سلیم یکم امپراطور عثمانی در دشتی به نام چالدران در شمال غربی خوی در گرفت. سلاطین عثمانی که مدعی خلافت و رهبری جهان اسلام بودند از برآمدن دولت شیعی مذهب صفوی در ایران که خود را «وارث خلافت مرتضوی» می‌خواند و پیشروی آن در مغرب که در سالهایی اندک بر ارمنستان، کردستان، دیار بکر و سراسر عراق عرب استیلا یافت در هراس افتادند و چون دریافتند که رفتار آشتی‌جویانه با «مرشد کامل» و نیروهای سرخ کلاه او سودی ندارد، در پی براندازی آن برآمدند و خود را برای لشکرکشی به ایران آماده کردند. ترکان برای اطمینان از پشت جبهه خود به کشتار شیعیان هوادار صفویان در آسیای صغیر پرداختند و چهل هزار تن از ایشان را که از پیش شناسایی کرده بودند به دم تیغ سپردند. پس از آن سلطان سلیم با صد و بیست هزار سپاهی که به تفنگ و توپ مسلح بودند رهسپار ایران گردید. شاه اسماعیل که در همدان بسر می‌برد با شنیدن خبر آمدن نیروهای عثمانی با شتاب به تبریز رفت و با گردآوری شصت هزار سواره به رویارویی سلطان سلیم شتافت. دو سپاه در دشت چالدران که در بیست فرسنگی

- Claspiner 21-25
- Wazir Effendi 26-32
- Sarbadarler 37-51
- Timurkuler 62-63
- Ahmed Celalzade 83-86
- Şehruh Mirza 125-126
- Ulug Bey 133-134
- Bu Sa'id Handedani 139-14
- Hüseyin Paşakulu 146-150
- Kadı Koyunlu 147-173
- Ak Koyunlu 173-178
- Uzun Hüsrev 202-204
- Şah İsmail I 221-224
- K. Z. 16. 223-238

- Babürün Müj. Muh 256-264
- Şah İsmail I 274-274
- Şah İsmail II 295-295
- Şah Abbas I 301-28
- Şah Abbas II 359-358
- Şah İsmail Kalyan 365-375

ig des Buches auf-
ren.
lerte Originalfass-
t veröffentlichen.
das neu hinzuge-
glichen Fassung
ungen in den An-
umgestaltete In-
i mit der Heraus-

auch in der histo-
riastengeschichte
en Themen. Erst

... die dem Methoden-Fortschritt, der sich neuerdings durchgesetzt hat, kann Herrschaftsgeschichte wieder ihren Rang als Grundlagenwissen- schaft beanspruchen.

Das Land, von dem hier zu sprechen ist, wurde seinerzeit Persien genannt, obwohl die Eigenbezeichnung, damals wie heute, Iran war und ist. Das komplizierte Verhältnis, in dem die beiden Bezeichnungen zu- einander stehen, soll hier nicht erörtert werden. In unserem Zusam- menhang wird „Persien“ gewöhnlich für den in der Endphase des Safa- widen-Reichs geltenden Territorialbestand verwendet, „Iran“ für den Ausstrahlungsbereich der persischen Sprache und Kultur, besonders wenn er über das persische Staatsgebiet hinausgeht.

Entstanden ist diese Arbeit im Orientalischen Seminar der Universi- tät Freiburg, zu dessen Direktoren der Verfasser von 1963 bis 1983 gehörte. Eine ganze Anzahl einschlägiger Einzelprobleme konnte er in Dissertationen und Magisterarbeiten seiner Studenten untersuchen las- sen, wofür er sich in jedem Fall zu großem Dank verpflichtet weiß. Desgleichen betrachtet er es als eine angenehme Pflicht, seinen Mitar- beitern und nachmaligen Kollegen, besonders den Professoren Bert Fragner, Erika Glassen, Ulrich Haarmann und Hans Müller sowie in der Schlußphase Frau Dr. Monika Gronke, für fördernde Gespräche, manchen Ratschlag und wohlthuendes Interesse zu danken. Daß das Buch auf die Initiative des früheren Direktors, Professor Dr. Anton Heinen, hin in den Veröffentlichungen des Beiruter Orient-Instituts erscheinen kann, erfüllt den Autor mit Freude und Genugtuung.

Freiburg, den 29. Juni 1989

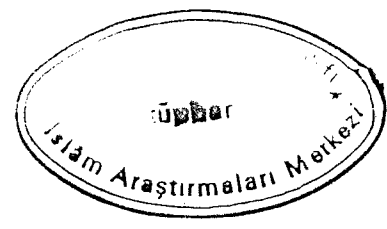
Hans Robert Roemer.

28 EKIM 1995

HANS ROBERT ROEMER

PERSIEN AUF DEM WEG IN DIE NEUZEIT

Iranische Geschichte von 1350-1750, Wiesbaden-1989, VII-X, DN: 33127.

INHALT

Der historische Rahmen 1

DAS VORSAFAWIDISCHE IRAN 15

Die Erben des iranischen Mongolen-Reichs 17

  Die Ğalāyiriden 21

  Die Familie İngü und die Muzaffariden 26

  Die Sarbadären und ihre Rivalen 33

  Die Sarbadären eine sozial-progressive Gruppe oder ein Kö-
nigreich ohne Könige? 52

Timur in Iran 57

  Herkunft und Anfänge Timurs 58

  Der Siegeszug Timurs nach Vorderasien 62

  Die Eroberung Ostirans 63

  Motive und Methoden 68

  Timur und die Goldene Horde 74

  Die Unterwerfung Zentral- und Westpersiens 77

  Timur stößt an die Grenzen seiner Macht 83

  Sultan Ahmad Ğalāyir 83

  Der Widerstand der Ğalāyiriden nicht erfolglos 87

  Ausschaltung der Goldenen Horde 89

  Der indische Feldzug 93

  Der Feldzug nach Syrien und Anatolien 94

  Aufbruch nach China – Krankheit und Tod 102

  Timur als Persönlichkeit 105

  Timur – ein historisches Verhängnis? 113

Persien unter den Nachfolgern Timurs 121

  Drohender Verfall – Konsolidierung 122

  Die Wirren nach Timurs Tod 122

  Şah Ruhs Kampf mit den Qara Qoyunlu und anderen Geg-
nern 125

MADONNA PUBLISHING
SONNENSTRASSE 10
70372 STUTTGART

چالدران، جنگ

۶۶۵

سیمای خوی، تهران ۱۳۷۳ ش؛ فرهنگ جغرافیائی آبادیهای کشور جمهوری اسلامی ایران، ج ۱: اقدیر، تهران: سازمان جغرافیائی نیروهای مسلح، ۱۳۷۱ ش؛ مسعود کیهان، جغرافیائی مفصل ایران، تهران ۱۳۱۰-۱۳۱۱ ش؛ مرکز آمار ایران، سرشماری اجتماعی-اقتصادی عشایر کوچنده ۱۳۷۷: جمعیت عشایری دهستانها، کل کشور، تهران ۱۳۷۸ ش؛ نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران، مقیاس ۱:۳۰۰۰۰۰۰، تهران سازمان نقشه برداری کشور، ۱۳۷۹ ش؛ نقشه خوی، مقیاس ۱:۵۰۰۰۰۰، تهران. سازمان جغرافیائی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰ ش؛ نقشه راهنمای ترکیه، مقیاس ۱:۳۰۰۰۰۰۰، تهران: گیتاشناسی، [بی تا]:

Nicholas Nicholas Ambraseys and Charles Peter Melville,
A history of Persian earthquakes, Cambridge 1982.

/فرزانه ساسان پور /

چالدران، جنگ، نخستین جنگ دولتهای صفوی و عثمانی در ۹۲۰ در دشت چالدران^۱. گسترش قلمرو عثمانی در مشرق، سقوط بیگ نشینهای آناتولی، حاکمیت عثمانی بر مغرب فرات که پس از جنگ اُتْلُک بلی^۱ در ۸۷۷ به شکست اوزون حسن و پیروزی سلطان محمد فاتح ختم شد، همچنین نفوذ روزافزون طریقت صفوی در آسیای صغیر و پا گرفتن جنبش قزلباشان (← قزلباش^۲) که به تشکیل دولت صفوی (حک: ۹۰۶-۱۱۳۵) و رواج تشیع انجامید، وقوع جنگ را بین ایران و عثمانی اجتناب ناپذیر کرده بود (← روملو، ج ۲، ص ۷۶۲-۷۷۱، ۹۰۹؛ وودز^۳، ص ۱۹۷-۱۹۹). بایزید^۴ دوم، به دلیل گرفتاریهای داخلی و خارجی، از جنگ با صفویان پرهیز داشت. اسماعیل صفوی (حک: ۹۰۶-۹۳۰) نیز که هنوز آمادگی لازم برای درگیری با عثمانیان را نداشت، سیاست دوستی با بایزید را پیش گرفت (← فریدون بیگ پاشا، ج ۱، ص ۳۴۵-۳۴۷؛ اسپیناقچی پاشازاده، ص ۵۱-۵۳؛ فلسفی، ص ۳۳-۳۴)، اما این مناسبات در ۹۱۶، هنگامی که شاه اسماعیل بر شیبک خان ازبک پیروز شد، به هم خورد، زیرا شاه اسماعیل پوست سر شیبک خان را که از کاه پر شده بود، همراه فتح نامه ای غرورآمیز برای سلطان عثمانی فرستاد. این کار موجب خشم بایزید شد و در مکتوبی به شاه اسماعیل، او را به حمله به ایران تهدید کرد (روملو، ج ۲، ص ۱۰۵۳؛ اسپیناقچی پاشازاده، ص ۶۷-۶۸؛ یوجل^۳ و سویم^۴، ج ۲، ص ۲۲۵، ۲۳۴). بایزید نتوانست این تهدید را عملی سازد، چرا که از سلطنت برکنار شد و تسلیم اول^۴ جای او را گرفت. سلیم پس از آگاهی از تشدید

در ارتفاع ۱۸۶۸ متری از سطح دریا واقع است. از شمال به دشت و بخش آواجیق (در شهرستان چالدران)، از مشرق به بخش مرکزی شهرستان ماکو و دشت و بخش ببه جیک شهرستان چالدران، از جنوب به بخش صفائیة شهرستان خوی و از مغرب به کشور ترکیه محدود می شود. این دشت به سبب وقوع جنگ چالدران (← چالدران^۵) در آنجا، مشهور است (حجازی فر، ص ۹۵؛ پانویس^۱؛ صدرایی خوئی، ص ۸۲؛ ساری صراف، ص ۱۹۵).

دشت چالدران شرقی - غربی است. وجود دو رشته کوه به ارتفاع حدود ۳۴۰۰ تا ۲۷۵۰ متر در دو طرف دشت، آن را به صورت دره وسیعی در آورده است. این ارتفاعات دشت را در شمال از دشت آواجیق و در مشرق از دشت ببه جیک جدا می کنند (ساری صراف، ص ۱۹۵-۱۹۶؛ آقاسی، ص ۱۰۹؛ حجازی فر، ص ۹۵).

این دشت بسیار حاصلخیز است (ساری صراف، ص ۱۹۴). اصلی ترین شبکه زهکشی آن، رود زنگمار است که دو شاخه عمده تغذیه کننده آن، قزل چای در شمال و رود شهیدآزخه در جنوب، در قسمت شمال شرقی دشت به یکدیگر متصل می شوند (همان، ص ۱۹۶-۱۹۷). مساحت دشت در منابع، به تفاوت، حداکثر تا ۷۵۰ کیلومتر مربع، ذکر شده است (← صدرایی خوئی، ص ۸۲؛ ساری صراف، ص ۱۹۵؛ حجازی فر، همانجا).

منابع: مهدی آقاسی، تاریخ خوی، [تبریز ۱۳۵۰ ش]؛ اطلس راههای ایران، تهران: گیتاشناسی، ۱۳۸۱ ش؛ حسینقلی بافتخاری بیات، تاریخ ماکو، چاپ حسین احمدی، تهران ۱۳۸۱ ش؛ ایران. قانون تقسیمات کشوری آبان ۱۳۱۶، قانون تقسیمات کشور و وظایف فرمانداران و بخشداران، مصوب ۱۶ آبان ماه ۱۳۱۶، چاپ اول، تهران [بی تا]؛ ایران. قوانین و احکام، مجموعه قوانین سال ۱۳۷۵، تهران: روزنامه رسمی کشور، ۱۳۷۶ ش؛ همو، مجموعه قوانین و مقررات مربوط به وزارت کشور: از آغاز پیروزی انقلاب اسلامی تا پایان سال ۱۳۶۹، تهران ۱۳۷۰ ش؛ ایران. وزارت کشور، تقسیمات کشور شاهنشاهی ایران، تهران ۱۳۵۵ ش؛ عباس جعفری، گیتاشناسی ایران، تهران ۱۳۶۸-۱۳۷۹ ش؛ هاشم حجازی فر، شاه اسماعیل اول و جنگ چالدران، تهران ۱۳۷۴ ش؛ رضا حیدری، سیمای میراث فرهنگی آذربایجان غربی، تهران ۱۳۸۲ ش؛ رزم آرا؛ بهروز ساری صراف، انگرشی بر سیمای جغرافیائی و واحد های ژئومورفولوژیکی دشت چالدران (منطقه ماکو)، در مقالات هشتمین کنگره جغرافیادانان ایران، اصفهان: دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۳ ش؛ سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان آذربایجان غربی، آمارنامه استان آذربایجان غربی ۱۳۷۹، ارومیه ۱۳۸۰ ش؛ علی صدرایی خوئی،

1. Otluk Beli

2. Woods

3. Yücel

4. Sevim

فشققهم كلهم ما عدا اثنين كانت الدولة قد جعلت منهما عميلين اخترقت بهما صفوف المؤتمر .

جالدارن (معركة)

- ١ -

معركة جالدارن هي المعركة التي دارت في سهل جالدران بين السلطان العثماني سليم والشاه الصفوي اسماعيل وانهزم فيها الثاني .

و(جالدران) اليوم اسم لإحدى القرى التابعة لناحية (سبه چشمة) من ناحي مدينة (ماكو) .

إن البحوث الدقيقة في نفسية وأخلاق الخصمين القويين الملك إسماعيل الصفوي والسلطان سليم العثماني تدلنا على الأسباب التي دعت هذين القائدين الجارين الصديقين لترجيح الخصومة على المسالمة التي كانت تربطهم في سابق عهدهم .

كان السلطان سليم رجلاً محباً للجاه، ومتعصباً وشجاعاً . حتى أسماء المؤرخون الأتراك بـ (ياووز) أي الطائر والقاطع . بينما وصفه المؤرخون الأوروبيون بقساوة القلب والدموية، بحيث يكتب عنه أحد السائحين الإيطاليين فوسكولو Foscolo ما يلي: «إن سليم هو أكبر رجل دموي عرفه التاريخ، بحيث لا يفكر شيء عدا الحروب وفتح البلدان» .

وعلى خلافه الملك الصفوي، فإنه كان صلباً أزاء الشدائد والمصاعب، حيث خلقت منه شجاعته وخشونته رجلاً مقتدراً، وفي الحقيقة هو خليط من الشجاعة والحيلة، وهو حر وكريم، ومدرك لما يستوجب التشجيع ولما يستحق العقاب . وكان رجل حرب وقائداً كفواً جديراً بقيادة الجيش العظيم الذي كان يمتلكه، وامتاز بثقته على جلب ثقة جنوده حتى يمكن أن يقال إنه كان ذا قدرة خلاقة بالإضافة إلى كونه فاتحاً .

ويظهر هذا الاختلاف الشاسع بين هذين الرجلين العظيمين أن أياً منهما لم يكن مستعداً للإنقياد للآخر .

العرب؟ كان صداه الترحيب المطلق: وقررا الموجودون منهم في اسطنبول، من زعماء ونوايا التخلي عن الإقامة في العاصمة ومرافقة جمال باشا الى بلدهم ليعاضدوه ويناصروه ويكونوا في تصرفه . واحتفلت الشام بالقائد الممثل للدولة وهيبتها، والمعد للأيام الموعودة المقبلة . ويبدو ان خطيباً من خطباء الاحتفالات، وهو عبد الرحمن الشهنبر، كان بعيد النظر فلاح له الشر في اختيار رجل جبار مثل جمال باشا للسيطرة على العرب في حرب عالمية لا رقيب فيها ولا حسيب . فدعا في خطابه جمال باشا الى ان يكون رحيماً عطوفاً لأنه بهذا يملك قلوب الناس .

فلم يملك جمال باشا نفسه من ان يتقدم الى المنبر في الحال بعنف قائلاً بأن الرحمة والعطف لا مكان لهما في هذه المواقف . فالسلطان سليم لم يتوان عن خلع أبيه، وقتل أولاده، وبذلك نجح في قيادة الدولة الى النصر . فقرر عبد الرحمن شهنبر الرحيل عن البلاد، فنجا ببعد نظره من المذابح التي توالى بعد ذلك على اترابه ونظرائه .

لم ينجى جمال باشا الى سورية منسجماً مع عثمانيته، ولفرض شرعية الدولة - كما يزعم حسن كيالي، بل جاء منسجماً مع طورانيتها، ولفرض هذه الطورانية على العرب، مستعملاً في ذلك أفظع أنواع الاضطهاد ومنها القتل والتهجير الجماعي والترويع والتشريد . ولم تكن العثمانية مهددة في بلاد الشام، لينسجم معها في مجازره، ولم تكن شرعيتها محل تراخ ليفرضها بتلك الوسائل الرهيبة الوحشية . ولم يكذب يستقر المقام بجمال باشا في دمشق حتى بدأ بتنفيذ المهمة التي جاء من أجلها، وهي القاء على قادة الرأي العربي ومثقفيه ومفكره، قافلة وراء قافلة، فنصب لهم المشائق في بيروت ودمشق، وراح يرسلهم إليها دفعة وراء دفعة .

وانصب حقه اكثر ما انصب على من حضروا مؤتمر باريس . فتتبعهم واحداً واحداً، ابتداء من رئيس المؤتمر عبد الحميد الزهراوي حتى آخر مشارك فيه .

ناتوانی نه تنها تهدیدی برای همسایه نیرومند خود شمرده نمی‌شد، که به سبب کشمکشهای درونی شاهزادگان مدعی سلطنت، دربار عثمانی پناهگاهی برای مدعیان فراری شد و حتی برخی از آنها با حمایت عثمانی یک‌چند به پادشاهی رسیدند (نک: فریدون بک، ۳۲۵/۱-۳۲۸، نامه‌های سلطان بایزید به امرای آق‌قویونلو و به احمدشاه). سرانجام در ۹۰۷ق/۱۵۰۲م و پس از شکست الوند، پسر یوسف و نوه حسن پادشاه در نبرد شرور نخجوان از قزلباشان شاه اسماعیل، تبریز و تدریجاً همه قلمرو آق‌قویونلو و فراتر از آن به دست قدرت نوپای صفوی افتاد (نک: قزوینی، ۲۲۲-۲۳۲؛ سعدالدین، ۱۱۴/۲-۱۲۶) و به جای آق‌قویونلو ناتوان، قزلباش تازه‌نفس افزون‌طلب با امپراتوری عثمانی گسترش‌جو همسایه شد.

پیدا ست که پدید آمدن یک قدرت جدید توسعه‌طلب، آن هم با ادعاهای مذهبی و طریقتی محروم‌پسند و مورد قبول بسیاری از عامه مردم مناطق روستایی و عشیرتی آناتولی، از ناحیه دولت عثمانی نمی‌توانست به چشم رضا نگریسته شود.

با اینکه بایزید دوم به علت گرفتاریهای دولت عثمانی در سمت اروپا، و به سبب شخصیت آرام و دور اندیش خود در برابر دولت نوحاسته صفوی دست به تهاجم نظامی نزد، اما طی نامه‌ای به شاه اسماعیل، ضمن تبریک فتوحاتش او را به عنوان یک ایرانی، آشکارا به استقرار در ایران و توسعه قلمرو در همان‌جا و شاید در سمت خاور (هندوستان و ترکستان)، و با سکوتی گویا، به خودداری از توجه به سمت باختر (مرزهای عثمانی) فرا خواند و تلویحاً تهدید کرد که اگر چنین نکند، خود را هدف «تیر عداوت عامه مسلمین» و «هجوم و اقتحام حکم‌داران و امرای عامه اسلام» قرار خواهد داد (فلسفی، ۱۰-۱۱؛ نیز نک: اسپناچی، ۵۱-۵۳).

این‌گونه حفظ ظاهر در دیگر مکاتبات بعدی طرفین هم، چه در موضوع درخواست شاه اسماعیل برای صدور اجازه سفر به مریدان خاندان صفوی ساکن ولایات عثمانی برای آمدن به آذربایجان، و چه در اعلام عبور اردوی قزلباش از قسمتی از خاک عثمانی برای سرکوب علاءالدوله ذوالقدر ادامه یافت (نک: فریدون بک، ۳۳۸/۱-۳۴۰). اما در اواخر شعبان ۹۱۶/ نوامبر ۱۵۱۰م، که شکیب خان کشته شد و قلعه مرو به دست قزلباش افتاد، آن پرده حرمت ظاهری بر افتاد و خصومت نهانی آشکار شد. چون رابطه سلطان عثمانی با خان شیبانی و تحریک او برضد قزلباشان معلوم شاه اسماعیل شد، پوست سرگاک آگنده شیخ را با هدایای موهن دیگر نزد سلطان فرستادند (جهانگشای ...، ۳۸۰؛ درباره روایت افسانه‌آمیز این واقعه، نک: عالم آرا ...،

مأخذ: افشین، یدالله، رودخانه‌های ایران، تهران، ۱۳۷۳ش؛ جعفری، عباس، دایرةالمعارف جغرافیایی ایران، تهران، ۱۳۷۹ش؛ هسو، رودها و رودنامه‌های ایران، تهران، ۱۳۷۶ش؛ هسو، کوهها و کوهنامه ایران، تهران، ۱۳۶۸ش؛ حجازی‌فر، هاشم، شاه اسماعیل اول و جنگ چالدران، تهران، ۱۳۷۴ش؛ حیدری، رضا، سیما میراث فرهنگی آذربایجان غربی، تهران، ۱۳۸۲ش؛ زاهدی، حبیب، «قره کلیسا در قرن ۱۳ و ۱۴ هجری قمری»، مجموعه سخنرانیهای هفتمین کنگره تحقیقات ایرانی، به کوشش محمد رسول دریاگشت، تهران، ۱۳۵۵ش، ج ۳، مرکز آمار ایران (ملا)؛ «معرفی شهرستان»، فرمانداری شهرستان چالدران (۱) (ملا)؛ فرهنگ جغرافیایی آبادیهای کشور (نخجوان، اقدیر)، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران، ۱۳۷۱ش؛ فرهنگ جغرافیایی ایران (آبادیها)، استان ۳ و ۴ (آذربایجان)، دایرة جغرافیایی ستاد ارتش، تهران، ۱۳۳۰ش؛ نامه فرمانداری شهرستان چالدران به مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، شه ۱۹۶۴/۱۷۲۳، مورخ ۱۳۸۹/۱۷۳؛ نشریه عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری، وزارت کشور، تهران، ۱۳۲۸ش؛ «ویژگیهای جغرافیایی، تاریخی، شهرستان»، فرمانداری شهرستان چالدران (۲) (ملا)؛ نیز:

Amar, www.amar.org.ir/DesktopModules/FTPManager/upload/upload 2360/newjkh/newjkh/04.XLS; Chalderan (1), www.chalderan-ag.ir/tabid/1208/Default.aspx; Chalderan (2), www.Chalderan-ag.ir/tabid/1344/Default.aspx.

علی کرم همدانی

چالدران، جنگ (۲ رجب ۹۲۰ق/۲۳ اوت ۱۵۱۴م)، جنگی

که در ادامه لشکرکشی سلطان سلیم اول عثمانی به قلمرو دولت صفوی، میان قوای او با نیروهای شاه اسماعیل اول صفوی (سل ۹۰۶-۹۳۰ق/۱۵۰۰-۱۵۲۴م) در دشت چالدران (ه م) روی داد. جنگ چالدران - که نخستین جنگ سلطانی و میدانی با آرایش سنتی میان حاکمان عثمانی و صفوی بود - از یک سو پیامد مقدمه‌ها و انگیزه‌هایی دور و نزدیک، و از سوی دیگر مقدمه تحولی در نگرش زمامداران صفوی در روابطشان با همسایه بزرگ باختری به شمار می‌رود.

پیشینه زمینه جنگ: انگیزه اصلی جنگ چالدران را می‌توان همسایگی دو قدرت پویا و توسعه‌طلب دانست که هریک برای به دست آوردن سرزمین و مرزی هر چه آن سوتر در سمت حریف می‌کوشیدند (نک: رونوون، ۱۶؛ آرون، ۱۸۸). پیش از صفویان، در زمان سلطان محمدفتح در قرن ۹ق/۱۵م - که دولت عثمانی در سمت شرق در آناتولی مشغول الحاق سرزمینهای بیگها و دولت‌های کوچک به قلمرو خود بود - دولت آق‌قویونلو به سرکردگی اوزون حسن (حک ۸۶۱-۸۸۲ ق/۱۴۵۷-۱۴۷۷م) نیز از مرکز خود در دیاربکر در جهات مختلف در آناتولی تا گرجستان و کناره‌های دریای سیاه و آذربایجان به توسعه متصرفات خود می‌کوشید. آن دو قدرت دیوار به رویارویی با یکدیگر کشیده شدند که آخرین آنها در بهار سال ۸۷۸ ق به شکست سنگین پادشاه بایندری، و صلح‌خواهی او انجامید (نک: ابوبکر طهرانی، ۳۸۸-۳۹۲؛ روملو، ۵۲۲/۱۱-۵۲۶، ۵۲۹-۵۴۲؛ هینتس، ۷۳-۸۰، ۱۷۵-۱۷۷؛ «تاریخ ...»، ۵۶۴-۵۵۳/۱).

در دوره جانشینان حسن پادشاه هم دولت آق‌قویونلو به علت

جنگی چالدران

29 TEMMUZ 1993
MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

قلم آقای نصر الله فلسفی
استاد تاریخ در دانشکده ادبیات

۱- روابط ایران و عثمانی در آغاز دولت صفوی

زمانی که شاه اسماعیل اول صفوی در سال ۹۰۷ هجری قمری، **الوندیگ** بایندری آق قویونلو را، در محل شرور نزدیک قلعه نخجوان، شکست داد و شهر تبریز پایتخت امیران ترکمان آق قویونلو را گرفت، و در آنجا رسماً بر تخت پادشاهی ایران نشست (دوم ماه رمضان ۹۰۷)، **سلطان بایزید خان دوم**، پسر **سلطان محمد خان دوم** فاتح قسطنطنیه، سلطان عثمانی بود.

سلطان بایزید خان تا این تاریخ همواره برپیشوایان صفوی، که برای ترویج و تقویت مذهب شیعه و تحصیل قدرت و سلطنت شمشیر میزدند، بچشم بدگمانی و خصومت می نگریست، و امیران بایندری آق قویونلو را، که دشمنان و حریفان سیاسی و مذهبی آنخاندان بودند، در برانداختن دولت صفوی تحریض و تشویق میکرد.

مثلاً چون در سال ۸۹۳ هجری قمری، **شیخ حیدر** پسر شاه اسماعیل در جنگی که با فرخ یسار و **شاه** و **سلطان یعقوب آق قویونلو** کرد، کشته شد (۲۰ ماه رجب) در جواب نامه‌ای که امیر آق قویونلو در مرثه این پیروزی برای او فرستاده بود، چنین نوشت:

«... و از استیلا و تغلب فرق ناجیه بایندریه، ایدهم الله، بر گروه ضاله حیدریه، لعنهم الله و دمرهم، جهانیا را فرحت در فروده و از اشعه شمع این فتح و فیروزی انجمن روم و شام را نور و صفا افزود.

- ۱- فرخ یسار پسر امیر خلیل الله پسر سلطان ابراهیم پسر سلطان محمد پسر کیقباد پسر فرخ زاد نواده ابوالمظفر منوچهر مشهور به خاقان.
- ۲- در محل طبرسران نزدیک قلعه دربند.

لاله صفت صوفی اگر سر کشد
با کله سرخ ز فرمانبری
غرقة خون باد کلاه و سرش
بادل چون قیر زیزدان بری^۱
چهارده سال بعد هم که شاه اسمعیل بخونخواهی پدر برخاست و **الوندیگ** بایندری آق قویونلو، برادرزاده و جانشین **سلطان یعقوب**، را دره جل شرور شکست داد، و در تبریز بر تخت پادشاهی ایران نشست، سلطان بایزید خان باز از روابط دوستانه خویش با امیران بایندری آق قویونلو، که بسبب نفاق و اختلافات خانوادگی ناتوان و زبون گشته بودند، دست برداشت و همچنان ایشان را با نفاق و یگانگی، و بر انداختن جماعت **ضالمض قزلباش** تشویق و تحریض میکرد. از آنجمله در جواب نامه‌ای که **الوندیگ** پس از شکست «شرور» بدو فرستاده و از وی برای دفع شاه اسماعیل و باز گرفتن تبریز کمک خواسته بود، نوشت:

«... و طائفه یاغیه قزلباشیه، خذلهم الله، گرچه شعلهای آتشین از کلاه سرخ نکبت اندود بگیتی در انداخته و چون مجوسیان روز بادگان (؟) آتش پارها را فرافرق سر برداشته، و از پیچش فوطهای کبود جهان را بردود ساخته، و چون میل آتشین از آن سرزمین نمایان شده

دمی گو کشد لشکر نامور
بتیقی زند گردن تاجور
یقین است که مناره بلند در پیش کوه **الوند** پست نماید. و چون کار از مواعظ گذشته و موقوف بتوفیق الهی مانده، مأمولست که علی الدوام با غیرت تمام کوشیده و قوت بازورا روی اقدام بحرکت در آورده با جمیع فرق ناجیه اتفاق فرموده و تبرا از خویشتن داری کنان متو کلا علی الله الملك المنان عزم جزم بر قلع و قمع آن طاغیه یاغیه و دفع و رفع گروه مکروه ضاله گماشته، بیش از آن که شرار فتنه بالا گیرد بانطقاء در کوشند، باشد که بتوفیق الله بخاک سیاه پایمال ساخته نام و نشان آن ملاعین را از صفحه جهان بزدایند و عالمیان را باخبار مسرت آنا فتح و فیروزی شاد و خرم گردانند و همت بی همتای همایون مارا مبدول و مصروف شمرده خلاف آن تصور نمایند... و از اعلام سوانح حالات عطالت و اغفال جائز نشمرند که ازین جانب حسب الاشاره بوجهی که لازم آید تقصیری نخواهد نمود.». ^۲

- ۱- رجوع کنید به منشآت السلاطین احمد فریدون بیگ، توقیفی چاپ استانبول، جلد اول، صفحات ۳۰۹ تا ۳۱۲
- ۲- اشاره به تاج دوازده ترک و سرخ قزلباش است. برای اطلاع یافتن از جزئیات تاج قزلباش رجوع کنید بجلد اول «زندگانی شاه عباس اول»، تألیف نویسنده این مقاله، صفحات ۲۱۳ تا ۲۱۶.
- ۳- منشآت فریدون بیگ، جلد اول، صفحات ۳۵۱ تا ۳۵۳.

HEŞT BEHİŞT SARAYI'NDAN TOPKAPI SARAYI'NA: ŞAH İSMAİL'İN, ÇALDIRAN SAVAŞI'NDAN SONRA ALIKONULAN HAZİNE VE EŞYALARI

VURAL GENÇ

Gerçekte Çaldıran Savaşı'nın hemen akabinde, Çaldıran meydanında ve Tebriz'deki şahlık sarayında neler yaşanmıştı. Şah İsmail'in hazine ve eşyalarına ne olmuştu? Savaş sonrasında Çaldıran Meydanı'nda elde edilen ganimetlerle, Şah İsmail'in Tebriz'deki Heşt Behişt Sarayı'ndan zapt edilen eşyalar bu makalenin konusunu oluşturacaktır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulduğumuz iki belge Yavuz Sultan Selim'in İran'dan getirdiği ganimet konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Batılı bir ressamın gözüyle Şah İsmail.

Hüseyin Hecafar, Şah İsmail'e Evvel ve Cong-e Calderan, Entegarat-e Sarzaman-e Enad-e Mellî-e İran, Tebriz 1374-1995.

Çöl olası Çaldıran Altın kadeh kaldıran Hatayi'm aşlar gezar Musahibin aldıran Şah Hatayi

Adâ't-i Şirâzi, Çaldıran'ı anlatıyor

Adâ't-i Şirâzi, Çaldıran Savaşı'ndan sonra, savaş meydanında Osmanlı ordusunun ele geçirdiği ganimetleri aşağıdaki satırlarla anlatıyordu.' Osmanlı kaynaklarının, düşmana karşı kazandıkları bu galibiyeti taçlandırmak için abartarak anlattıkları, Safevi kaynaklarının ise hiç zikr etmedikleri, 23 Ağustos 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra elde edilen ganimetlere dair herhangi bir çalışma mevcut değildir.

Şah İsmail (1501-1524) seleflerinin Erdebil'de kurduğu sufi Safevi tarihinin, dedesi Şeyh Cüneyd'le başlayan askeri bir organizasyona dönüşümünü tamamlamış, 1501 yılında Tebriz'deki Akkoyunlu hâkimiyetine son vermiş ve burayı, kurduğu Safevi Devleti'nin başkenti yapmıştı. Kısa zamanda İran'da hâkimiyet sağlayan Şah, 1512'ye geldiğinde, doğuda Kandehar-Belh, batıda Bağdat-Basra hattı içinde büyük bir imparatorluk vücuda getirmiş, politik egemenlik

shasını Fırat'a kadar genişletmişti. Safevilerin, Anadolu'da bulunan heterodoks eğilimli aşiretler nezdinde güçlerini giderek hissettirmeleri ve bu yolla nüfuzlarını artırmaları Osmanlı İmparatorluğu için adeta büyük bir meydan okumaydı.

İmparatorluğun gerek iç ve gerekse dıştaki birtakım problemlerinden dolayı II. Bayezid, Safevilere karşı ilımlı bir politika izlemiş, onlarla karşı karşıya gelmekten kaçınmıştı. Ancak oğlu ve halefi Selim, imparatorluk toprakları için doğuda bir tehdit unsuru oluşturan ve sınırları içinde büyük karşılıklar çıkarabilen bu güçlü rakibine karşı daha acımasız ve sert bir siyaset izleyecek, onunla savaşmaktan çekinmeyecekti. Zira Selim'in imparatorluğu, Anadolu'nun güneyi ve doğusundaki toprakları uzaklardan yönlendirebilen, Afrika ve Avrupa'da düşmanlarıyla kurduyu ittifaklarla kendisini çökartmeye çalışan "tehlikeli ve mutaassıp" bir

kanlarıyla süslenmiş kemerler, altın halhaller gibi ayaklar altına düşmüştü. ...Ganimetleri bir yere çekip yığın haline getirtiler. Düşmandan kalan şeylerle toprak, dağ gibi yükselmişti. ...Ordu ganimet bakımından o denli zenginki, develerin belli altın yükü altında bükülmüştü."

"Ovanın yanakları altın paralarıyla parıldıyordu, ganimet bakımından ise toprağın yükü oldukça ağır idi. Kızılbaş ordusu gitmiş, silah at ve takımları yerde kalmış, dünya altına dolup taşmıştı. Rengârenk çadırların çokluğundan toprak, kaplan sırtı gibi benek benek olmuştu. Kahramanların

düşmanla, Şah İsmail'le karşı karşıya gelmişti.¹

Selim'in, İran'da yeni bir güç dengesi oluşturan ve batıda Fırat'a kadar olan topraklarda egemenlik iddiasında bulunan Şah'ın bu tehdidini ortadan kaldırmaktan başka çaresi yoktu. Bu amaçla 22 Muharrem 920/19 Mart 1514 Salı günü Edirne'den hareket etti, aylarca süren uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından Azerbaycan topraklarına ulaştı. İki ordu Tebriz'in 128 km kuzeybatısındaki Çaldıran Ovası'nda 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'te karşılaştıklarında Şah İsmail'in yanında sadece 20 bin süvarisi vardı ve üstelik ordusu ateşli silahlardan ve piyade birliklerinden de yoksundu. Buna karşın Osmanlı ordusu (50-60 bin arasında) top ve tüfek gibi ateşli silahları sayesinde Şah'ın karşısında ezici bir üstünlüğe sahipti. 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'teki Çaldıran Savaşı'nda, Sultan'ın ateşli silahları, imparatorluk ordusuna ağır kayıplar verdiren Kızılbaş ordusunu adeta yok etmişti.² Yanındaki az sayıda adamıyla savaş meydanından çekilen Şah İsmail, hazinelerinin bulunduğu Tebriz şehri yerine Hemedan'ın kuzeydoğusunda ve Kazvin'in güneybatısında bulunan Dergezin'e çekilmeyi tercih etmişti.³ Beraberinde getirdiği eşya ve hazinelerini ise ordugâhında bırakmıştı.⁴

Bitkin bir halde savaşı kazanan Sultan'ın askerleri buradan Tebriz'e ilerledi. Sultanın ordusu girdiği Tebriz'de fazla kalamadı. Safevi sarayından ele geçirildi eşyaları önceden göndereen Sultan, 23 Recep 920/13 Eylül 1514'te buradan ayrıldı.

Safevi kaynaklarında hiçbir şekilde bahsi geçmeyen ve ancak Osmanlı kaynaklarından takip edilebilen, savaş sonrasında Şah İsmail'in Tebriz'deki sarayından ganimet olarak alınan eşyaların ait iki adet belge bugüne ulaşmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D.10734 numaralı küçük Farsça bir defter ile TSMİA D.09608 numaralı bir belge⁵ bu konuda bize önemli detaylar sunmakta olup Selim'in, Tebriz'de Şah İsmail'in sarayından zapt ettiği

Şah İsmail'in, Osmanlı askerlerinden Malkoçoğlu'nu, kılıcıyla beline kadar ikiye bölme sahnesi.

Çöl Sütun Sarayı duvar resimleri, İsfahan/İran.

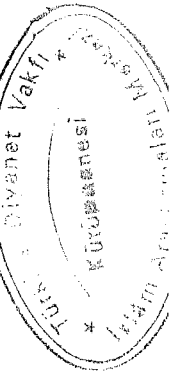
eşyaların kayıtlı birer envanterini oluşturmuştur.

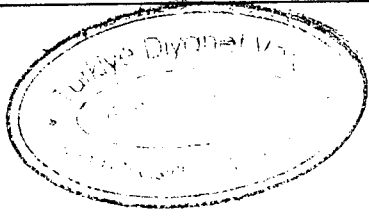
Bu bağlamda üzerinde durulması gereken diğer önemli bir mesele de Osmanlı ordusunun savaş sonrasında elde ettiği ganimetlerin, Tebriz'de zapt edilenlerden ayrı olduğudur. Mevcut literatürde savaş meydanında askerin aldığı ganimetlerle Tebriz'de Şah'ın sarayından alınan ve miri için kaydedilen eşyalar birbirine karıştırılmaktadır.

Selim, 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'te öğleye doğru savaş meydanından çekilen Kızılbaş ordusunu bu geri çekilme taktığının bir pusu olabileceğini düşünerek askerlerine, onların takip edilmesini ve hatta onlardan geriye kalan mal ve eşyaların da yağmasına yanaşmalarını emretmişti. O günün akşamına doğru Sultan, Safevi ordusunun kesin yenilgiye uğradığını anladıktan sonra savaş meydanında Kızılbaş ordusuna

ait olan katır ve develerin üstündeki malların yağmalanmasını emretti.⁷ Osmanlı askeri, Kızılbaş ordugâhını sabaha dek yağmaladı ve "altın ve gümüşle süslü çadırlar, mücevherle dolu keseler, sürahiler ve kadehler, murassa kılıç ve hançerler, altın ve gümüş kemerler, taclar ve kadın elbiseleri, altın kuşaklar ve birbirinden güzel eyerler, ipek elbiseler, İsfehâni ve Kaşi çeşit çeşit kumaşlar, Arap atları ve develer" gibi daha birçok ganimet elde etti.⁸ Değerli ganimetlerin bir kısmı Sultan Selim için ayırdıktan sonra kalanı askerlere dağıtıldı. Savaş meydanında yapılan bu yağmayı tarihçi Sükrî-i Bitlîsi *Selimnâme*'sinde şöyle aktarır:

"Orada sınırsız eşya yağmalandı. Öyle ki düşmanı bir ekmeğe dahi muhtaç etmişlerdi. Altın ile kıymetli taşlar teştler dolusu idi. Çadırlar, otlağlar, haymeler, hargâhlar ve sayebânlar sınırsız sayıda idi ve cennete layık idi. Kıymetli İbrişim halılar dizilmiş-

شاه اسماعیل اوّل و جنگ چالدران

پژوهش از: هاشم حجازی فر

با مقدمه: دکتر محمد اسماعیل رضوانی

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	41855
Tasnif No:	955.03 Hic.Ş.

بیست و پنجمین سالگرد تأسیس سازمان اسناد ملی ایران

انتشارات سازمان اسناد ملی ایران

۱۳۷۴

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

28 TEMMUZ 1997

constructed a wall around the city of Tabrīz and its gardens [but?] did not complete it. He fortified the town of Ūjān and ordered the construction of a Dār al-Siyāda in Baghdād, Tabrīz, Iṣfahān, Shirāz and other cities, and made *waqfs* for the Sayyids. The signs of his justice are many. He died in the year 703 (H.) near Qazvīn and his tomb is a lofty dome in the city of Tabrīz: no-one has seen a dome higher than that. His reign lasted ten years (*sic*).

Öljeitü Sultān b. Arghun Khān. When Ghazan Khān died he (Öljeitü) was in Khurāsān; he is the brother of Ghazan Khān and Ghazan Khān had made him his *valī 'ahd* (successor). (f. 54v) When he heard the news of the death of his brother he [left] Khurāsān [and in the year] 704 he ascended [the throne] with the agreement of the princes, khātūns [and amirs]. God Almighty ennobled him with Islam [and] he spread [his justice] over the whole world. In the year 704 he [ordered] the foundations to be laid of the city of S[ulṭāniyya] and built many lofty buildings there. The world [was adorned] with his justice and equity. He raised the banners of Islam. May God Almighty prolong and make endure for the whole of mankind the fortunate rule of this [just] king for many years, for the sake of the Prophet [...].¹⁵⁹

IRCICA Ktp.

where Rashīd al-Dīn also stresses Ghazan's pious benefactions, see esp. pp. 1371-1372. Thanks again to Hussein Modarressi for saving me from a misreading here.

¹⁵⁹ This final invocation is identical to the explicits of the Group B manuscripts, where it is applied to the reign of Ghazan, see n. 156 above.

Çaldıran

09 EKİM 2011

MADE PAY İSTANBUL'DAN SONRA GÜLEN DOKÜMAN

MIRELLA GALLETTI

(BOLOGNE)

LA BATAILLE DE ČĀLDERĀN DANS UN TABLEAU DU XVIe SIÈCLE *

RÉSUMÉ

Un grand tableau représentant la bataille de Čalderān (1514) est exposé au Palais Mirto, en Sicile. En bas de la scène de guerre une légende en italien décrit les phases de la bataille entre Sultan Selim Ier et Šāh Esmā'il Ier, ainsi que la formation de l'armée ottomane. Ce témoignage rare, peut-être unique en Occident, est conservé dans un palais princier à Palerme pour des raisons inconnues. La date et le nom du peintre sont absents comme c'était d'usage à l'époque. Le tableau semble appartenir à l'école flamande et l'on pourrait le dater entre 1580 et 1650. Dans les archives des grandes familles il n'existe aucune référence au tableau et à la légende. La question fondamentale est : qui donc à Palerme pouvait avoir intérêt à exalter le Sultan de Constantinople, et pourquoi?

Mots clés : bataille de Čalderān/Çaldıran ; peinture en Sicile ; inscription en italien ; Safavides ; Ottomans ; Sultan Selim Ier ; Šāh Esmā'il Ier ; armée ottomane.

SUMMARY

A large painting of the Čalderān battle (1514) is exhibited in Mirto Palace in Sicily. Beneath the war scene a long inscription in Italian describes the battle between Sultan Selim I and Šāh Esmā'il I, as well as positions and number of the Ottoman forces. This undated and unsigned painting is indeed a rarity and possibly unique in Europe. It is probably datable between 1580 and 1650, and can be attributed to the Flemish school. Why is this painting in Palermo? The archives of the noble families do not contain any refe-

* Une première présentation de cette peinture a été publiée dans : Mirella Galletti, « Un dipinto della battaglia di Cialdiran in Sicilia », *Kervan. Rivista internazionale di studi afroasiatici* II (luglio 2005), p. 23-53, sur le site www.kervan.to.it. La complexité de cette peinture demande des compétences dans différents domaines. Pour rédiger cette étude, j'ai demandé l'aide de savants que je remercie : Giacomo E. Carretto, Vittoria Chierici, Carlo Longo OP, Francesco Noci, Paola Orsatti, Fabrizio A. Pennacchietti, Angelo Michele Piemontese. Je remercie pour leur disponibilité le surintendant Adele Mormino, les fonctionnaires (en particulier Teresa Du Chaliot) et les archivistes (en particulier Gabriella Monteleone) de la Soprintendenza per i Beni Culturali e Ambientali de Palerme, et aussi le restaurateur Mauro Sebastianelli. Un merci très chaleureux à Madame Joyce Blau, ainsi qu'à Monsieur Jean Calmard pour la relecture de ce texte. Les mots et noms propres turcs ont été transcrits dans l'alphabet turc-latin en usage en Turquie.

انتشارات دانشگاه تهران

۹۰۳

چند مقاله

تاریخی و ادبی

از

نصرت‌الله فلسفی

استاد دانشگاه تهران

MAĞDE TAYINLANDIĞIYAR
SONRA GELEM DÜKÜMAN

25 HAZİRAN 1993

۱۳۴۲

چاپخانه دانشگاه تهران

T. Yarıcı Koleksiyonu

Çaldıran Uluhanı Kütüphanesi

۱- جنگ چالدران

روابط ایران و عثمانی در آغاز دولت صفوی - نامه سلطان بایزیدخان به شاه اسماعیل - نامه دیگر سلطان بایزیدخان به شاه اسماعیل - پادشاهی سلطان سلیم خان اول و بالا گرفتن اختلافات ایران و عثمانی - علل لشکر کشی سلطان سلیم خان اول به ایران - صفات سلطان سلیم خان اول - حرکت سپاه عثمانی بسوی ایران - سلطان سلیم و علاءالدوله ذوالقدر - سان سپاه - نامه سلطان سلیم خان به شاه اسماعیل - نامه شاه اسماعیل به سلطان سلیم - ناخرسندی سپاهیان ترک - نامه چهارم سلطان سلیم به شاه اسماعیل - طغیان یینی چریان - مقدمات جنگ - قوای ایران در جنگ چالدران - ترتیب دوسپاه در دشت چالدران - ترتیب سپاه ایران - نبرد چالدران - حمله شاه اسماعیل - کشته شدن خان محمد استاجلو - درهم شکستن سپاه قزلباش - تلفات دوسپاه - بعد از جنگ - رفتن سلطان سلیم خان به تبریز - بازگشت سلطان سلیم بخاک عثمانی - از تبریز تا اماسیه - سرنوشت بهروزه خانم - روابط ایران و عثمانی پس از جنگ چالدران - مآخذ مهم مقاله جنگ چالدران . . . . .

جنگ چالدران

تألیف آقای نصر الله فلسفی

استاد تاریخ در دانشکده ادبیات

۱- روابط ایران و عثمانی در آغاز دولت صفوی

زمانی که شاه اسماعیل اول صفوی در سال ۹۰۷ هجری قمری، الوند بیگ بایندری آق قویونلو را، در محل شرور نزدیک قلعه نخجوان، شکست داد و شهر تبریز پایتخت امیران ترکمان آق قویونلو را گرفت، و در آنجا رسماً بر تخت پادشاهی ایران نشست (دوم ماه رمضان ۹۰۷)، سلطان بایزیدخان دوم، پسر سلطان محمدخان دوم فاتح قسطنطنیه، سلطان عثمانی بود.

سلطان بایزیدخان تا این تاریخ همواره بر پیشوایان صفوی، که برای ترویج و تقویت مذهب شیعه و تحصیل قدرت و سلطنت شمشیر میزدند، بچشم بدگمانی و خصومت می‌نگریست، و امیران بایندری آق قویونلو را، که دشمنان و حریفان سیاسی و مذهبی آنخاندان بودند، در برانداختن دولت صفوی تحریر و تشویق میکرد.

مثلاً چون در سال ۸۹۳ هجری قمری، شیخ حیدر پدر شاه اسماعیل در جنگی که با فرخ یسار شروانشاه^۱ و سلطان یعقوب آق قویونلو کرد، کشته شد (۲۰ ماه رجب) در جواب نامه‌ای که امیر آق قویونلو در مژده این پیروزی برای او فرستاده بود، چنین نوشت:

«... و از استیلا و تغلب فرق ناحیه بایندریه، ایدهم الله، بر گروه ضلالت حیدریه، لعنهم الله و در هم، جهانیا را فرحت در فروده و از اشعه شمع این فتح و فیروزی انجمن روم و شام را نور و صفا افزود.

- ۱- فرخ یسار پسر امیر خلیل الله پسر سلطان ابراهیم پسر سلطان محمد پسر کیقباد پسر فرخ زاد نواده ابوالمظفر منوچهر مشهور به خاقان.
- ۲- در محل طبرسران نزدیک قلعه دربند.

لاله صفت صوفی اگر سر کشد
غرقه خون باد کلاه و سرش
با کله سرخ ز فرمانبری
بادل چون قیریزدان بری

چهارده سال بعد هم که شاه اسمعیل بخونخواهی پدر برخاست و الوند بیگ بایندری آق قویونلو، برادرزاده و جانشین سلطان یعقوب، برادره جل شرور شکست داد، و در تبریز بر تخت پادشاهی ایران نشست، سلطان بایزیدخان باز از روابط دوستانه خویش با امیران بایندری آق قویونلو، که بسبب نفاق و اختلافات خانوادگی ناتوان و زبون گشته بودند، دست برنداشت و همچنان ایشان را با نفاق و بیگانگی، و بر انداختن جماعت ضال مضل قزلباش تشویق و تحریض میکرد. از آنجمله در جواب نامه‌ای که الوند بیگ پس از شکست «شرور» بدو فرستاده و از وی برای دفع شاه اسماعیل و باز گرفتن تبریز کمک خواسته بود، نوشت:

«... و طائفه یاغیه قزلباشیه، خذلهم الله، گرچه شعلهای آتشین از کلاه سرخ نکبت اندود بگیتی در انداخته و چون مجوسیان روز بادگان (؟) آتش پاره‌ها را فرافرق سز برداشته، و از پیش فوطهای کبود جهان را پرود ساخته، و چون میل آتشین از آن سرزمین نمایان شده

دمی کو کشد لشکر نامور
بتیقی زند گردن تاجور
یقین است که مناره بلند در پیش کوه الوند پست نماید. و چون کار از مواعظ گذشته و موقوف بتوفیق الهی مانده، مأمولست که علی‌الدوام با غیرت تمام کوشیده و قوت بازو را روی اقدام بحرکت در آورده با جمیع فرق ناحیه اتفاق فرموده و تبراً از خویشنداری کنان متو کلا علی الله الملك المنان عزم جزم بر قلع و قمع آن طائفه یاغیه و دفع و رفع گروه مکروه ضاله گماشته، پیش از آن که شرار فتنه بالا گیرد با نطق در کوشند، باشد که بتوفیق الله بخاک سیاه پایمال ساخته نام و نشان آن ملاعین را از صفحه جهان بزدايند و عالمیان را باخبار مسرت آثار فتح و فیروزی شاد و خرم گردانند و همت بی‌همتای همایون ما را مبدول و مصرف‌شمرده خلاف آن تصور نمایند... و از اعلام سوانح حالات عطالت و اغفال جائز نشمرند که ازین جانب حسب‌الاشاره بوجهی که لازم آید تقصیری نخواهد نمود.»

۱- رجوع کنید به منشآت السلاطین احمد فریدون بیگ توقی چاپ استانبول، جلد اول، صفحات ۳۰۹ تا ۳۱۲

۲- اشاره به تاج دوازده ترک و سرخ قزلباش است. برای اطلاع یافتن از جزئیات تاج قزلباش رجوع کنید به جلد اول «زندگانی شاه عباس اول»، تألیف نویسنده این مقاله، صفحات ۲۱۳ تا ۲۱۶.

۳- منشآت فریدون بیگ، جلد اول، صفحات ۳۵۱ تا ۳۵۳.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "İbrahim Bey'in Karaman İmareti Vakfiyesi", *Belle-ten*, I/I, Ankara, 1937, s. 56-127.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, 5. baskı, Ankara, 1988.

WITTEK, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Çev.: Güzin Yalter, İstanbul, 1971.

XIII. Türk Tarih Kongresi

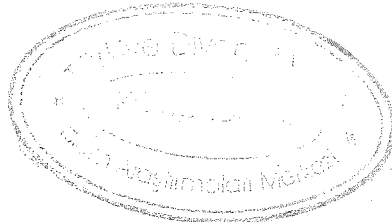
Ankara, 4-8 Ekim 1999

Kongreye Sunulan Bildiriler

III. cilt / I. kısım, Ankara-2002,

s. 77-87.

DN: 86575

RESMİ BELGELERDE 23 AĞUSTOS ÇALDIRAN SAVAŞI'NIN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

ŞAHİN FAZIL FARZALI

15. asrın evvelerinde Safevi- Osmanlı münasebetlerinin muhtasar tefsirine ve 23 Ağustos 1514 Çaldıran cenginin baş verme sebeplerinin ve neticelerinin izahına başlamadan önce, bütün Müslüman doğusunda berkarar olmuş İslam dininin iki mezhebinden Şii/ Teşeyye/ ve Sünnilikten/ Tesennün/ bahs etmemek olmaz.

Kaydetmek gerekir ki, 14. sonu-15. asrın evvelerinde üç büyük sülale- Osmanlılar, Memlûklar ve Safeviler tüm Müslüman dünyasında ve İslam aleminde üstünlük elde etmeye çalışıyorlardı. Bu sülalelerin ellerindeki geniş arazilerde sünni-şii münasebetleri gerginleştirilir, karşı-karşıya koyulurdu. Memlûk Sultanları Osmanlı ve Safevi hükümdarlarını İslam dininin kaide kanunlarını bozmakta suçluyor, Muhammed peygamberin ve büyük Müslüman imamlarının vasiyet ve tavsiyelerini yalnız orada doğru emel olduğunu bildiriyorlardı¹.

14-15. asırlarda Ön ve Orta Asya devletlerinin çoğunda Sünnilik resmi devlet mezhebi olmuştur. Bazen hatta bir sıra hükümdarların/ örneğin, Cahanşah Karakoyunlu'nun/ Şiiliğe meyil etmelerine rağmen, üstünlük Sünniliğe has idi, Şii mezhebinin nümayandeleri ise bu üstünlükle barışmışlardı. Lakin, halkın çoğu, esasen iktisadî çetinlikler yüzünden, İslamın ilk çağlarında mevcut olan Şeriat kanunlarının yeniden tesis edilmesini/ yani Şeriata esaslanmayan vergi ve mükellefiyetlerin lağvını/ istiyor, gaybe çekilen 12. İsna asarı İmam Mehti'nin yakın bir zamanda dönmesini arzuluyor, onun yardımıyla ihtiyaç, mahrumiyet ve zulümlerden kurtulacaklarını ümit ediyorlardı. Hatta Sebzevar şehrinde Horasan serbedarlarının üsyani zamanı bazarda her gün süslenmiş bir beyaz at hazır vaziyette bulundururdular ki, İmam Mehdi "zuhur" ederken bu ata binip, halkı zengin ayan ve ka-niçen hükümdarlardan halas etsin.

O devirde Şiiilik yalnız Azerbaycan'da değil, hem de İran'da, Irak-ı Arap'ta, Suriye'de/ Şam/ ve Küçük Asya'da/ Anadolu, Rum/'da yayılmaktaydı. Mutedil Şii imamların tesiri ile yukarıda adı geçen devletlerin arazilerinde Safevi-Kızılbaş hareketi yaranmaktaydı².

¹ N.A. İvanov, *Arap Ülkelerin Osmanlılar Tarafından İşgali / 1516- 1574/*, Moskova, 1984, s. (Rus dilinde).

² İ.P.Petruşevski, "15. Asr Azerbaycan Devletleri", *Azerbaycan Tarihine Dair Makaleler Mecmuası* kitabında, Bakü, 1949, s. 204 (Rus dilinde).

communities (cultures or subcultures),” but social concepts as well as concepts of the natural world „shape the world to which they are applied.”⁵⁰ Kuhn said, for example, „the heavens of the Greeks were irreducibly different from ours.”⁵¹ It is plain that the heavens of the Assyrians and Babylonians were equally „irreducibly different.” This certainly raises questions of the relation of scientific knowledge to the „reality” observed or experienced by the observer, and indeed, whether observers subscribing to different theories in fact „see” different phenomena in the same „world.” N.R. Hanson famously questioned whether observers subscribing to different theories in fact „see” different phenomena in the same „world,” his most apposite example being the question of whether Kepler, who regarded the sun as fixed and the earth as moving, and Tycho, who regarded the sun as moving and the earth as fixed, „see” the same thing in the east at dawn when the sun rises.⁵² With such questions about the nature of empirical knowledge the evidence for the identity of planets with gods in ancient Mesopotamia takes on another dimension beyond simply a system of scholastic correlations between celestial bodies and gods. It seems to me to be an essential part of how the ancients saw the phenomena.

Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, c.97,

Avusturya - 2007, s. 443-452-

D165

SUNİTİ...

07.04.2008

⁵⁰ *Ibid.*, p.219.

⁵¹ *Ibid.*, p.220.

⁵² Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery: an Inquiry into the Conceptual Foundations of Science* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1969), p.5.

Çaldıran Savaşı (030739)

Die totale Sonnenfinsternis vom 20. August 1514 – dunkle Vorbedeutung für die Schlacht von Çaldıran

Von CLAUDIA RÖMER (Wien)

Şah İsmâ'îl, bereits in jungen Jahren zum Anführer des auf den türkischen Sufi Şafiyü d-dîn (1252-1334) zurückgehenden Ordens der Safawiden geworden, konnte seine Stammesgenossen, die Qızılbaş¹, um sich scharen und in kurzer Zeit nicht nur Şivân erobern, sondern auch den Qara Qoyunlu Azerbaidşan entreißen. Im Jahr 1501 bestieg er in Tabrîz den Thron und erklärte die Zwölferschia zur Staatsreligion. Kurz darauf unterwarf er ganz Persien und besiegte die Uzbeken. All dies bewirkte, daß er für schier unbesiegbar gehalten wurde. Doch erwuchs ihm im osmanischen Sultan Selim I. ein erbitterter Feind, dessen Interessen die schiitische Propaganda in Ostanatolien zuwiderlief². Um den unter den anatolischen Stammesverbänden aufgetretenen Unruheherden ein für alle Mal die Kraft zu nehmen, brach Selim am 20. März 1514 zu einer Kampagne gegen Persien auf. Diese war nicht, wie oft behauptet wurde, durch Provokationen İsmâ'îls hervorgerufen worden, sondern ein Ergebnis der iranischen Staatsgründung. Der Verlauf des Feldzugs und der Entscheidungsschlacht von Çaldıran vom 2. Receb 920/ 23. August 1514³ ist bekannt und soll hier nicht weiter behandelt werden⁴.

Das Feldzugstagebuch, das bei Ahmed Ferîdün überliefert ist, berichtet für den 27. Cemazi II. 920/19. [sic] August 1514 folgendes⁵:

yevmü l-aḥad fî 27 minḥ Ṭāna Sāzî qonağına ki bi-ğāyet-i ihtiyāṭ üzre qarār ü arām qılınub ve ol gün "ale s-seḥer āfitāb münkesif ṭulū" eyledi ammā diyār-i "Acemde şoñ günü münkesif oldığı meşhûrdur „Am Sonntag, dem 27. des Monats, ins Lager von Ṭāna Sāzî, wo mit äußerster Vorsicht gehalten und geruht

¹ „Rotköpfe“, so genannt nach ihren roten Kopfbedeckungen.

² Vgl. „Iran II. Iranian History: (2) Iran in the Islamic Period (651-1980s)“, in: *Encyclopaedia Iranica* XIII, 234.

³ Zur Datumsfrage s. Allouche, Adel, *The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict (906-962/1500-1555)*. Islamkundliche Untersuchungen 91, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1983, 119 mit Anm. 63.

⁴ S. „Çaldırân“ in *Eİ* II, 7-8 und „Çaldırân“ in *Encyclopaedia Iranica*, IV, 656-658. Çaldıran liegt in NW-Azerbaidşan unweit von Høy.

⁵ Ahmed Ferîdün, *Münşe'âtü s-selâfin*, 2. Aufl., Konstantinopel 1274, Bd. I, 401.

246. SAVORY, Roger. «Tajlu Khanom: Was She Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran?», in: Éva M. Jeremiás, ed., *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th – 17th Centuries*. Piliscsaba, [2002] 2003, pp. 217-232.

Chaldiran Savory

One of the noteworthy aspects of the battle of Chaldiran (1514) is that women fought in it alongside men and that, following the Iranian defeat, no less than Tajlu Khanom, Shah Isma'il's wife, supposedly was among the prisoners taken by the Turks. This article probes the various questions surrounding the divergent accounts of this phenomenon, which is not mentioned by any of the Persian sources. Previous historians, relying on Portuguese and Ottoman sources, have concluded that two of the shah's wives were captured. Weighing the evidence provided by the Ottoman chronicles, the author dispels the notion that there were two wives with the same name, and seriously doubts that the wife who was captured by the Ottomans was Tajlu Khanom. It is much more likely that the woman in question was one of Isma'il's other wives, Behruza Khanom, who was never returned to Iran.

R.M.

18/12/2006

MADDE VATERLANDIKTAN
SONRA GULEN DOKUMAN